

COĞRAFIYA

(II ixtisas qrupu üçün)

Abituriyentlər qəbul proqramının materiallarını dərinləndirib bilməklə yanaşı, aşağıdakıları da bacarmalıdırlar:

- *fənnin xüsusiyyətlərindən irəli gələn məsələləri, xüsusilə xəritə, atlas, cədvəl, diaqram və qrafik materialları təhlil etməyi və mənimsəməyi;*
- *mövzulararası və bölmələrarası əlaqələri bilməyi;*
- *ayrı-ayrı coğrafi qanunauyğunluqları, hadisə və proseslərin mahiyyətini dərk etməyi, onların arasındakı əlaqələri müəyyən etməyi;*
- *fiziki və iqtisadi coğrafiya xəritələrinin məzmunlarını bilməyi;*
- *hesablama xarakterli tapşırıqları həll etməyi, ümumiləşdirmələr aparmağı, xəritədən istifadə etməyi;*
- *nəticələr çıxarmağı, onları faktlarla əsaslandırmağı, təhlil və sübut etməyi;*
- *müasir dövrü mətbuatın müvafiq materiallarından istifadə etməyi;*
- *qiymət və proqnozlar verməyi.*

ÜMUMİ FİZİKİ COĞRAFIYA

Coğrafiyanın predmeti, vəzifələri. Sahələri, digər elmlərlə əlaqəsi və insanların həyatında əhəmiyyəti. Yer haqqında coğrafi biliklərin inkişaf mərhələləri. Böyük coğrafi kəşflər dövrü. Görkəmli səyyah və coğrafiyaşünaslar: X.Kolumb, A.Vespuççi, Vasko-da Qama, F.Magellan, A.Tasman, Ceyms Kuk, R.Amundsen, R.Skot, F. Bellinshauzen, M. Lazarev, P.Rəis, H.Z.Şirvani. Azərbaycan dünya səyyahlarının gözü ilə.

Plan və xəritə. Kartoqrafik təsvirlər. Məhəllin planı. Şərti işarələr. Miqyas və onun növləri. Üfüqün cəhətləri, məhəldə, plan və xəritələrdə cəhətlərin təyini. Azimut. Nisbi və mütləq hündürlük, relyefin horizontallar və izobatlarla təsviri. Berqstrix. Hündürlük və dərinlik şkalaları. Məhəllin planının tərtib olunması üsulları. Yerin forma və ölçüləri. Onlar haqqında təsəvvürlərin inkişafı. Qlobus Yerin modelidir. İlk qlobuslar. Coğrafiya xəritəsi. Məhəllin planı, xəritə və qlobusun oxşar və fərqli cəhətləri. Xəritədə təhriflər. Kartoqrafik generalizasiya. Kartoqrafik proyeksiyalar. Miqyasına, məzmununa və ərazi əhatə etməsinə görə xəritələrin qruplaşdırılması. Xəritədə təsvir üsulları. Coğrafi və maqnit qütbləri, ekvator, meridian və paralel anlayışları. Dərəcə toru. Coğrafi uzunluq, coğrafi enlik və coğrafi koordinatlar. Miqyasa, azimuta, horizontallara, coğrafi koordinatlara, xəritə, plan və qlobus üzərində məsafələrin və sahələrin təyin olunmasına aid çalışmalar.

Yer Günəş sistemi planetidir. Kainat (kosmos), qalaktika (kəhkəşan), ulduz, planet, peyk anlayışları. Daxili (Yer tipli) və xarici planetlər. Günəş sistemi və Yerin bu sistemdə mövqeyi. Yerin əmələ gəlməsi və inkişafı haqqında fərziyyələr. Yerin öz oxu və Günəş ətrafında hərəkəti və onların coğrafi nəticələri. Sutka (gecə, gündüz) və fəsillərin əmələ gəlməsi. Tropiklər və qütb dairələri. Qütb gecələri və gündüzləri. Işıqlanma və istilik qurşaqları. Yerli və qurşaq vaxt anlayışları. Azərbaycan Respublikası ərazisinin yerləşdiyi istilik, işıqlanma və saat qurşaqları. Yerin öz oxu və Günəş ətrafında hərəkətinə, yerli vaxt və saat qurşaqlarına aid çalışmalar.

Yerin planetar və geoloji inkişaf mərhələləri. Yerin planetar yaşı. Planetar və geoloji inkişaf mərhələləri. Süxurların nisbi və mütləq yaşları. Geoxronoloji cədvəl. Geoloji eon, era və dövrlər. Litosfer anlayışı. Litosfer tavaları. Platformalar və geosinklinallar. Litosfer tavalarının üfüqi yerdəyişməsi və onların nəticələri. Yer qabığının qədim quru sahələri: Pangeya, Hondvana, Lavrasiya.

Yerin daxili quruluşu. Nüvə, mantiya, Yer qabığı. Materik və okean tipli Yer qabığı. Süxur və mineral anlayışları. Yer qabığını təşkil edən süxurlar, mənşələrinə görə onların təsnifatı (maqmatik, çökmə, metamorfik süxurlar). Yer qabığında baş verən daxili (endogen) və xarici (ekzogen) proseslər. Üfüqi və şaquli tektonik hərəkətlər. Süxurların əsas yatım formaları: üfüqi, qırıxıqlıq (antiklinal, sinklinal), fay (horst, qraben). Zəlzələlər. Zəlzələ ocağı (hiposentr) və episentri anlayışları. Gücünə və ocağın (hiposentri) dərinliyinə görə zəlzələlərin təsnifatı. Yer kürəsinin seysmik qurşaqları. Vulkanlar, onların tipləri və əsas elementləri. Sönmüş və fəaliyyətdə olan vulkanlar. Yer kürəsinin məşhur vulkanları. Qeyzərlər, isti bulaqlar, palçıq vulkanları və onların geniş yayıldığı ərazilər. Vulkan və zəlzələlər arasındakı qarşılıqlı əlaqələr. Faydalı qazıntılar, onların əsas növləri. Faydalı qazıntıların yerləşməsi ilə geoloji quruluş arasında əlaqə.

Relyef. Relyefin əmələgəlməsində endogen və ekzogen proseslərin rolu. Onların yaratdığı ən böyük relyef formaları: materiklər və okean çökəklikləri. Qurunun dağları və düzənlikləri. Mənşələrinə, hündürlüklərinə və ölçülərinə görə relyef formalarının təsnifatı. Morfostruktur və morfoskulptur anlayışları. Yerin geoloji inkişaf tarixində baş vermiş əsas dağəmələgəlmə mərhələləri: Baykal, Kaledon, Hertsin,

Mezozoy və Alp qırışıqlığı. Müasir relyefin formalaşmasında Alp qırışıqlığının rolu. Cavan, qədim və yenidən törənmiş (fəallaşmış) dağlar. Müasir tektonik hərəkətlər. Onların yaratdığı relyef formaları. Okean dibinin düzənlikləri və dağları. Orta okean dağ silsilələri. Dərinsulu okean çökəklikləri (novları).

Atmosfer. Onun əhəmiyyəti, yaranması, inkişaf mərhələləri, tərkibi və quruluşu. Ozon qatı və onun həyat üçün əhəmiyyəti. Günəş radiasiyası və onun növləri: səpələnən, düz, ümumi, udulan, əks olunan və s. Havanın temperaturu, onun üfüqi (coğrafi enlik üzrə) və şaquli istiqamətdə dəyişməsi. Orta sutkalıq, orta aylıq və orta illik temperaturlar. Temperatur amplitudları. Mütləq maksimum və mütləq minimum temperaturlar. Temperatur inversiyası, fəal (effektiv) temperaturlar cəmi. İzotermələr. Atmosfer təzyiqi. Onun hündürlükdən və temperaturdan asılı olaraq dəyişməsi. Normal atmosfer təzyiqi. İzobarlar. Yer kürəsinin daimi təzyiq qurşaqları. Atmosferdə ümumi hava dövranı. Külək və onun növləri: brizlər, mussonlar, daimi (passatlar, qərb küləkləri, şimal-şərq və cənub-şərq) və yerli küləklər. "Külək gülü". Atmosferdə su. Nisbi və mütləq rütubətlik. Duman və bulud anlayışları. Buludluluq. Atmosfer yağıntıları, onların növləri və coğrafi paylanma qanunauyğunluqları. İzogiyet anlayışı. Buxarlanma, buxarlanma qabiliyyəti və rütubətlik əmsalı. Hava kütlələri, onların tip və yarım-tipləri. Atmosfer cəbhələri. Siklon və antisiklonlar. "Hava" və "iqlim" anlayışları. Əsas iqlim əmələgətirən amillər. Dünyanın əsas və keçid iqlim qurşaqları. Əsas iqlim tipləri. Hava proqnozu. Qlobal iqlim dəyişmələri. Atmosferin mühafizəsi. Havanın temperaturunun, təzyiqinin, nisbi və mütləq rütubətliyinin, rütubətlik əmsalının hesablanmasına, iqlim qrafikləri və diaqramlarına aid çalışmalar.

Hidrosfer. Onun tərkibi, yaranması və inkişaf mərhələləri. Yer kürəsindəki suyun mənşəyi. Vahid dünya okeanı – Pantalas. Təbiətdə suyun böyük və kiçik dövranı, onların əhəmiyyəti. Dünya okeanı, onun hissələri: okeanlar, dənizlər, körfəzlər, boğazlar. Okean dərinliklərinin ölçülməsi. Exolot. Dünya okeanında quru hissələri: adalar, arxipelaqlar, yarımadalar, bərzəxlər. Okean suyunun temperaturu və duzluluğu, onların üfüqi və şaquli istiqamətdə dəyişməsi. Okean suyunun donma xüsusiyyətləri. Okeanlarda buz örtüyü və onların qurudakı buzlaqlardan fərqi. Okeanların əsas su kütlələri, onların tipləri (ekvatorial, tropik, mülayim, qütb) və yarım-tipləri (okeandaxili və sahilboyu). Okeanda suyun hərəkət formaları: külək dalğası, onun elementləri, ləpədyən; sunami və onun nəticələri. Qabarma və çəkilmə. Okean cərəyanları – isti və soyuq cərəyanlar. Cərəyanların hərəkət istiqamətləri və onlara təsir göstərən amillər. Okean cərəyanlarının materiklərin iqliminə təsiri. Okeanların üzvi aləmi. Onların üfüqi və şaquli istiqamətdə dəyişməsi. Okeanların

mineral sərvətləri. Su hövzələrinin dərinliyinin və suyun duzluluğunun təyin edilməsinə aid çalışmalar.

Quru suları. Çay və onun elementləri. Çayların qidalanma mənbələri, su rejimi. Hidroqraf. Çay yatağının meyilliyi, çay şəbəkəsinin sıxlığı, çayın su sərfi və illik axım anlayışları. Astana və şəlalələr. Düzənlik və dağ çayları. Eroziya bazisi. Yer kürəsinin iri çay sistemləri. Çayların əhəmiyyəti. Çayların meyilliyinə, düşməsinə, su sərfinə və çay şəbəkəsinin sıxlığına aid çalışmalar. Göllər, onların təsnifatı. Buzlaqlar. Dağ və örtük buzlaqları. Aysberqlər. Daimi donuşluq. Bataqlıqlar. Yeraltı sular və onların növləri. Kanallar və su anbarları, onların təsərrüfat əhəmiyyəti. Hidrosferin mühafizəsi.

Biosfer və coğrafi təbəqə. Biosferin sərhədləri. Yer səthində üzvi aləmin yaranması, inkişafının əsas mərhələləri və digər xarici təbəqələrlə əlaqəsi. Biosenoz anlayışı. Torpaq anlayışı. Torpaqəmələgətirən amillər. Torpağın strukturu. Əsas torpaq tipləri, onların üfüqi və şaquli istiqamətlərdə coğrafi yayılma qanunauyğunluqları. Torpaq eroziyası, torpaqların meliorasiyası və rekultivasiyası. Bitki və heyvanlar aləminin Yer kürəsində yayılması. «Təbii ərazi kompleksi» və «təbii zona» anlayışları. Zonal və azonal təbii komponentlər. Enlik zonallığı və onu yaradan səbəblər. Yer kürəsinin əsas təbii zonaları. Hündürlük qurşaqlığı. "Landşaft" anlayışı. Təbii və antropogen landşaftlar. Coğrafi təbəqə, onun tərkib hissələri və sərhədləri. Coğrafi təbəqənin əsas inkişaf mərhələləri və qanunauyğunluqları. Biosferin mühafizəsi. Qlobal ekoloji problemlər.

MATERİKLƏRİN VƏ OKEANLARIN FİZİKİ COĞRAFİYASI

Materik və qitə anlayışları. Materiklərin Yer kürəsində yerləşmə xüsusiyyətləri. "Yeni və köhnə dünya" anlayışları.

Avrasiya materikinin coğrafi mövqeyi, sahəsi, sahil xətləri, öyrənilmə tarixi. Geoloji quruluşu; iri litosfer tavaları, platforma və geosinklinal sahələri. Zəlzələlər və vulkanların yayıldığı rayonlar. Relyefinin ümumi səciyyəsi. Böyük dağ sistemləri. Geniş düzənlikləri və yaylaları. Qədim buzlaşma izləri. Faydalı qazıntıları. İqlimi və onun yaranmasına təsir göstərən amillər. İqlim qurşaqları və tipləri. Tayfunlar. Daimi donuşluq sahələri. Daxili suları. Əsas çay sistemləri, gölləri, bataqlıqları, dağ və örtük buzlaqları. Təbii zonaları, onların yayılma xüsusiyyətləri. Dağlarda şaquli qurşaqlıq, antropogen landşaftlar.

Avropa və Asiya qitələri. Onların sərhədləri. Avropa qitəsinin coğrafi mövqeyi, sahil xətlərinin parçalanması və onu əhatə edən dənizlər, körfəzlər, boğazlar, ada və yarımadalar. Əhalisi və siyasi xəritəsi. Asiya qitəsinin coğrafi mövqeyi, onu əhatə edən okeanlar, dənizlər, körfəzlər, adalar və yarımadalar. Əhalisi və siyasi xəritəsi.

Şimali Amerika materikinın coğrafi mövqeyi, sahəsi, sahil xətləri. Onu əhatə edən okeanlar, dənizlər, adalar, yarımadalar. Kəşfi və öyrənilmə tarixi. Relyefi, qədim buzlaşma izləri, faydalı qazıntıları. İqlimi və ona təsir edən amillər. Tornado. İqlim qurşaqları. Daimi donuşluq zonası. Bataqlıqları. Örtük və dağ buzlaqları. Daxili suları. Böyük gölləri. Təbii zonaları. Preri. Əhalisi və siyasi xəritəsi.

Cənubi Amerika materikinın coğrafi mövqeyi, sahəsi, sahil xətləri. Materikin kəşfi və öyrənilməsi tarixi. Relyefi, faydalı qazıntıları. İqlimi və ona təsir göstərən amillər. İqlim qurşaqları. Daxili suları. Amazon çayı. Təbii zonaları. Selva, Lyanos, Kampos, Pampa və Paramos. And dağlarında hündürlük qurşaqları. Materikin əhalisi və siyasi xəritəsi.

Afrika materikinın coğrafi mövqeyi, sahəsi, sahil xətləri. Materikin tədqiqi tarixi. Afrikanın relyefi – dağlar, yaylalar və çökəkliklər. Böyük Afrika tektonik qırılma zonası. Faydalı qazıntıları və onların yerləşmə xüsusiyyətləri. Materikin iqlimi. İqlim qurşaqları. Daxili suları. Əsas çay sistemləri. Nil və Konqo çayları. Böyük gölləri. Təbii zonaları. Böyük Səhra. Əsas ekoloji problemləri. Afrikanın əhalisi və siyasi xəritəsi.

Avstraliya və Okeaniya. Coğrafi mövqeyi, sahəsi, sahil xətləri. Avstraliyanın kəşfi tarixi. Relyefi və faydalı qazıntıları. İqlimi. Daxili suları. Kriklər. Təbii zonaları və onların özünəməxsusluğu. Əhalisi və məskunlaşma xüsusiyyətləri. Okeaniya adaları, onların mənşələrinə görə qruplaşdırılması.

"Antarktika" və "Antarktida" anlayışları. Antarktida materikinın coğrafi mövqeyi, sahəsi, sahil xətləri. Materikin kəşfi və tədqiqi. Relyefi və buz örtüyü. İqlimi, üzvi aləmi. Materikin beynəlxalq statusu.

Okeanlar (Sakit, Atlantik, Hind, Şimal Buzlu). Coğrafi mövqeləri, sərhədləri, əsas dənizləri, körfəzləri, boğazları, dib relyeflərinin xüsusiyyətləri, cərəyanları, iqlimləri, onların ətraf materiklərin iqliminə təsiri, təbii qurşaqları. Okeanların ekoloji problemləri.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ FİZİKİ COĞRAFIYASI

Coğrafi mövqeyi. Sahəsi, sərhədləri, sahil xətləri.

Relyefi, geoloji quruluşu və faydalı qazıntıları. Relyefin əsas xüsusiyyətləri: dağ sistemləri və düzənlikləri (Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz, Talış dağları, Kür-Araz ovalığı, Qarabağ vulkan yaylası, Arazyanı düzənlik və silsilələr). Əsas relyef formaları, relyefin təsərrüfat əhəmiyyəti. Respublika ərazisinin geoloji quruluşu, tektonik zonaları. Sönmüş vulkanlar. Seysmik sahələri. Palçıq vulkanları. Faydalı qazıntıların yerləşmə xüsusiyyətləri. Ən mühüm neft və təbii qaz yataqları. Mineral və termal suları.

İqlimi. İqlimin formalaşmasına təsir edən amillər. Günəş radiasiyası və havanın temperaturunun ərazi üzrə paylanması. Respublika ərazisinə daxil olan əsas hava kütlələri. Küləklər. Yağıntıların paylanma xüsusiyyətləri. İqlim tipləri. Aqroiqlim ehtiyatları.

Daxili suları. Çaylar və onların ərazi üzrə paylanması. Başlıca çayları (Kür, Araz, Samur, Qanıx, Tərtər, Həkəri, Türyançay). Çayların qidalanması və su rejimi. Sel hadisələri və onların coğrafi yayılması. Selli çaylar. Selə qarşı mübarizə tədbirləri. Gölləri (Hacıqabul, Acınohur, Sarısu, Göy göl, Maralgöl, Böyük Alagöl, Batabat). Göl çökəkliklərinin mənşəyinə və digər əlamətlərinə görə qruplaşdırılması. Yeraltı suları və dağ buzlaqları. Mühüm su anbarları və suvarma kanalları (Mingəçevir, Şəmkir, Yenikənd, Xanbulançay, Araz, Sərsəng, Ceyranbatan su anbarları, Samur-Abşeron, Yuxarı Qarabağ, Yuxarı Şirvan kanalları). Su hövzələrinin çirklənməsi və ona qarşı mübarizə tədbirləri.

Xəzər dənizi. Sahəsi, coğrafi mövqeyi, adaları, yarımadaları, körfəzləri. Xəzərin şimal, mərkəz, cənub hissələri və onların xüsusiyyətləri. Xəzərin səviyyə tərəddüdü, onun səbəbləri və yaratdığı problemlər. Xəzər dənizinin Azərbaycanın iqliminə təsiri. Dənizin təbii şəraiti – duzluluq, temperatur, qidalanma, dalğalanma. Xəzərin üzvi aləmi. Təbii sərvətləri: neft və təbii qaz ehtiyatları, onlardan istifadənin müasir vəziyyəti. Xəzər dənizinin problemləri.

Torpaq örtüyü. Torpaq tipləri, onların coğrafi yayılma qanunauyğunluqları, torpaq eroziyası, şoranlaşma və onlara qarşı mübarizə tədbirləri. Kollektor-drenaj şəbəkəsi.

Bitki örtüyü. Onun coğrafi paylanma xüsusiyyətləri. Hündürlüyə görə bitki örtüyünün dəyişməsi. Meşələr, onların ərazidə yayılması. Azərbaycanın endemik və reliktd bitkiləri.

Heyvanlar aləmi. Heyvanlar aləminin coğrafi yayılma xüsusiyyətləri. Nadir heyvan növləri.

Landşaftları. Landşaft anlayışı. Onların təsnifatı, üfqi və şaquli yayılma xüsusiyyətləri. Dağ(azonal) və düzən (zonal) landşaftları. İnzazonal landşaftlar. Müasir landşaftların formalaşması. Antropogen landşaftlar. Səhrələşmə problemi.

Azərbaycanın ekoloji problemləri. Atmosferin, su hövzələrinin, torpaq, bitki örtüyü və heyvanlar aləminin mühafizəsi. "Milli parklar", "Qoruqlar" və "Yasaqlıqlar". Onların yerləşmə xüsusiyyətləri.

Fiziki-coğrafi rayonlaşdırma. Böyük Qafqaz, Kür dağarası çökəkliyi, Kiçik Qafqaz, Naxçıvan (Orta Araz), Lənkəran təbii vilayətləri (relyefi, geoloji quruluşu, faydalı qazıntıları, iqlimi, daxili suları, torpaq və bitki örtüyü, heyvanlar aləmi, fiziki-coğrafi rayonları).

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İQTİSADI VƏ SOSIAL COĞRAFİYASI

Respublikanın siyasi, iqtisadi-coğrafi mövqeyi, inzibati-ərazi bölgüsü. Ölkənin inzibati-ərazi bölgüsündə son illər baş vermiş dəyişikliklər. Təbii şəraitin və təbii ehtiyatların iqtisadi-coğrafi qiymətləndirilməsi.

Əhalisi. Sayı, yerləşməsi, sıxlığı, təbii artımı, milli, yaş və cins tərkibi, mexaniki hərəkəti (miqrasiyası). Son dövrdə baş verən dəyişikliklər. Qaçqınlar problemi. Şəhər və kənd əhalisi. Respublika tabeliyində olan şəhərlər. Regional mərkəzlər. Bakı aqlomerasiyası. Əmək ehtiyatları və onlardan səmərəli istifadənin başlıca istiqamətləri.

Təsərrüfatı. Strukturu və onda baş verən dəyişikliklər. ÜMM və ÜDM anlayışları. Sənaye sahələri və onların yerləşmə xüsusiyyətləri. İxtisaslaşma sahələri. Sənaye qovşaqları. Ərazi-istehsal kompleksləri. Regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramları.

Yanacaq-energetika kompleksi. Tərkibi və əhəmiyyəti. Neft-qaz sənayesi, mühüm neft-qaz hasilatı və emalı rayonları. İnkişaf perspektivləri. "Əsrin müqaviləsi". Beynəlxalq Neft konsorsiumu. Neft və təbii qaz hasilatının inkişaf meyilləri. Elektroenergetika. Elektrik stansiyaları, onların növləri və yerləşdirilmə xüsusiyyətləri. Modul elektrik stansiyaları. Əsas elektroenergetika mərkəzləri. Vahid energetika sistemi. Kompleksin inkişaf perspektivləri.

Metallurgiya kompleksi. Dağ-mədən sənayesi. Qara və əlvan metallurgiya. Əsas müəssisələri və mərkəzləri.

Maşınqayırma kompleksi. Tərkibi. İxtisaslaşma sahələri. Ən mühüm maşınqayırma müəssisələri və mərkəzləri. Kompleksdə baş verən struktur dəyişiklikləri.

Kimya sənayesinin xammal ehtiyatları, başlıca sahələri və mərkəzləri. Əsas məhsulları.

Məşə sənayesi. Xammal mənbələri. Mebel istehsalı. Tikinti materialları sənayesi.

Xalq istehlakı malları istehsalı. Yüngül sənaye.

Xidmət sahələri və zonaları. Sanatoriya, kurort, turizm və istirahət zonaları.

Aqrar-sənaye kompleksi. Əhəmiyyəti, tərkibi, strukturunda gedən dəyişikliklər. Bitkiçilik – əsas ixtisaslaşma sahələri və yerləşməsi. Suvarma və dəmyə əkinçiliyi, onun coğrafiyası. Heyvandarlığın əsas sahələri. Yay və qış otlaqları. Yeyinti sənayesi. Onun əsas sahələri və inkişafının coğrafi xüsusiyyətləri.

Nəqliyyatı. Nəqliyyatın növləri. Ən mühüm dəmir və şosse yolları. Hava və dəniz nəqliyyatı. Boru-kəmərlər nəqliyyatı. Əsas ixrac neft və qaz kəmərləri. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri. Nəqliyyatın inkişaf perspektivləri: Avrasiya (TRASEKA, Transqafqaz) nəqliyyat dəhlizi, qədim

"İpək yolu"nın bərpası. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu. Şimal-cənub nəqliyyat dəhlizi. Əsas nəqliyyat qovşaqları.

Respublikanın təsərrüfatı ilə bağlı yaranan ekoloji problemlər.

Xarici iqtisadi əlaqələr. Azərbaycanın beynəlxalq və regional təşkilatlarda iştirakı. Əsas idxal və ixrac məhsulları. Ermənistanın respublikamıza təcavüzünün yaratdığı siyasi və iqtisadi-coğrafi problemlər.

İqtisadi-coğrafi rayonları. Abşeron, Quba-Xaçmaz, Dağlıq Şirvan, Şəki-Zaqatala, Aran, Gəncə-Qazax, Kəlbəcər-Laçın, Yuxarı Qarabağ, Naxçıvan və Lənkəran-Astara iqtisadi-coğrafi rayonları (sahəsi, əhalisi, tərkibi, təbii şəraiti və ehtiyatları, təsərrüfatı, ixtisaslaşma sahələri).

DÜNYANIN İQTİSADI VƏ SOSIAL COĞRAFİYASI

İqtisadi və sosial coğrafiyanın predmeti və vəzifələri.

Dünyanın müasir siyasi xəritəsi: formalaşma mərhələləri və onda baş verən dəyişikliklər. Dövlətlərin ərazisinin böyüklüyünə, əhalisinin sayına, iqtisadi-coğrafi mövqeyinə, dövlət idarəetmə formasına, inzibati-ərazi quruluşuna və sosial-iqtisadi göstəricilərinə görə qruplaşdırılması. Beynəlxalq təşkilatlar, iqtisadi və siyasi birliklər.

Təbii ehtiyatlar, onların təsnifatı. Mineral, torpaq, meşə, iqlim və aqroiqlim, şirin su, rekreasiya ehtiyatları. Dünya okeanının sərvətləri. Əsas təbii ehtiyat növlərinin yayıldığı regionlar və ölkələr. Dünya ölkələrinin təbii ehtiyatlarla təmin olunma səviyyəsi. Təbii ehtiyatlardan istifadə yolları. Faydalı qazıntıların tükənməsi problemi. Təbii şəraitə və təbii ehtiyatlara antropogen təsirin nəticələri. "Ekoloji siyasət" anlayışı.

Dünya əhalisi. Sayı, təbii artımı və onun iki (aşağı və yüksək) tipi. Demografik partlayış, böhran və demografik siyasət anlayışları. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə demografik siyasətin fərqli cəhətləri. Əhali miqrasiyasının formaları, səbəbləri və müasir xüsusiyyətləri. Əhalinin irqi, yaş, cins və milli tərkibi. Çoxsaylı xalqlar, dil ailələri və qrupları. Dünya dinləri və milli dinlər, onların yayıldığı başlıca regionlar. Əmək ehtiyatları, iqtisadi cəhətdən fəal əhali. Əhalinin məşğulluğu. Dünyada əhalinin yerləşmə xüsusiyyətləri. Əhalinin sıxlığı. Məskunlaşma formaları: şəhər, kənd. Şəhər və kənd əhalisi. Urbanizasiya. Suburbanizasiya və "Yalançı urbanizasiya". Şəhər aqlomerasiyası. Meqalopolislər.

Dünya təsərrüfatı anlayışı. Dünya təsərrüfatının yaranması, inkişaf mərhələləri, strukturu və yerləşmə xüsusiyyətləri. Beynəlxalq əmək bölgüsü, ixtisaslaşma. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya, onun sahəvi və

regional formaları. Elmi-texniki inqilab. Onun əsas xüsusiyyətləri və tərkib hissələri. Elmi-texniki inqilabın dünya təsərrüfatına təsiri. Maddi və qeyri-maddi istehsal sahələri. Təsərrüfatın təşkili formaları: təmərküzləşmə, kooperasiya, kombinəlaşmə və ixtisaslaşma. Transmilli korporasiyalar. Texnopolislər.

Dünya sənayesinin coğrafiyası. Sənaye sahələri, yerləşmə xüsusiyyətləri və prinsipləri. Yanacaq-energetika sənayesi. Şərti yanacaq vahidi. Qeyri-ənənəvi enerji mənbələri və onlardan istifadə. Yanacaq-energetika balansı. Qara və əlvan metallurgiya. Maşınqayırma və onun əsas sahələri. Kimya sənayesi və onun əsas sahələri. Meşə sənayesi və onun yerləşməsi. Yüngül sənaye, onun əsas sahələri, yerləşməsində baş verən dəyişikliklər. Yeyinti sənayesi.

Dünyanın kənd təsərrüfatı. Onun intensiv və ekstensiv inkişaf yolları. “Yaşıl inqilab”. Bitkiçiliyin və heyvandarlığın coğrafiyası.

Dünya nəqliyyatı və iqtisadi əlaqələr: növləri, inkişafına təsir göstərən amillər. Ən mühüm nəqliyyat magistralları, yüklərin tərkibi və əsas daşınma istiqamətləri. Dünya okeanının beynəlxalq yükdaşımalarında rolu. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr və onların formaları. “Ticarət balansı”, “Azad iqtisadi zona” anlayışları. Kapital ixrac edən əsas ölkələr.

Regional coğrafiya. Sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələrinə görə dünya ölkələrinin qruplaşdırılması. İnkişaf etmiş ölkələr. İnkişaf etməkdə olan ölkələr. Şimali Amerika (ABŞ), Qərbi (Şimali, Orta, Cənubi) və Şərqi Avropa. Rusiya Federasiyası və Ukrayna. Şərqi (Yaponiya, Çin), Cənub-Şərqi, Cənubi (Hindistan), Mərkəzi, Cənub-Qərbi Asiya ölkələri; Afrika, Latin Amerikası ölkələri (Braziliya), Avstraliya İttifaqı.

Türk dünyasının coğrafiyası. Türk dünyası anlayışı. Türk xalqlarının yaşadığı ərazilər. Türk dilləri yarımqrupları, sitayiş etdikləri dinlər. Türk dövlətləri və qurumları. Türk dünyası ölkələrinin təbii şəraiti və ehtiyatları. Əhalisi, təsərrüfatı, ekoloji problemləri. Müstəqil türk dövlətləri olan Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Qırğızıstanın iqtisadi-coğrafi səciyyəsi, Şimali Kipr Türk Respublikası, Cənubi Azərbaycan, Sintzyan-Uyğur Muxtar rayonu, Rusiya Federasiyasının tərkibindəki türk qurumları.

Bəşəriyyətin global problemləri: sülh və tərk-silah, ekoloji, demoqrafik, ərzaq, xammal və enerji problemləri və onların həlli yolları. Coğrafi proqnozlar. Dünya okeanından və kosmosdan istifadə.

İqtisadi və sosial coğrafiyaya aid hesablamalar və çəkişmələr.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. E.K.Əlizadə, N.S.Seyfullayeva. *Ümumi fiziki coğrafiya. VI sinif. Bakı, 2008*
2. O.K.Alxasov, D.M.Ələsgərov, R.İ.Məmmədov, Ş.M.Pənahov. *Materiklər və okeanlar coğrafiyası VII sinif. Bakı, 2008.*
3. B.Ə.Budaqov, Y.Ə.Qəribli. *Azərbaycan Respublikasının fiziki coğrafiyası. VIII sinif. Bakı, 2008.*
4. Ş.Y.Göyçaylı, N.H.Əyyubov, N.N.Allahverdiyev. *Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və sosial coğrafiyası. VIII sinif. Bakı, 2008.*
5. M.A.Müseyyibov, E.K.Əlizadə, N.S. Seyfullayeva *Coğrafiya (Yerşünaslıq), X sinif. Bakı, 2008, 2012.*
6. O.K.Alxasov, Y.Ə.Qəribov, A.Z.Bağbanlı. *Coğrafiya (Dünyanın iqtisadi və sosial coğrafiyası). IX sinif. Bakı, 2010.*
7. M.A.Müseyyibov, V.Ə.Əfəndiyev, N.S.Seyfullayeva. *Türk dünyasının coğrafiyası. XI sinif. Bakı, 2010.*
8. “Coğrafiya”. *Abituriyentlər və yuxarı sinif şagirdləri üçün vəsait. Bakı, TQDK, 2011 – 2013.*
9. *Coğrafiya. VI-XI siniflər üçün test tapşırığı topluları. “Abituriyent” jurnalının xüsusi buraxılışları. Bakı, 2012-2013.*
10. *VI, VII, VIII, IX siniflər üçün tədris atlasları.*

Coğrafiya fənnindən qəbul imtahanı proqramı Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin təsdiq etdiyi ümumtəhsil məktəblərinin fənn proqramları və yeni dərslilər əsasında tərtib edilmiş və Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının coğrafiya fənni üzrə elmi-metodik seminarında geniş müzakirələrdən sonra qəbul olunmuşdur.
Seminarın rəhbəri coğrafiya elmləri doktoru, professor E.K.Əlizadə.

Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının rəhbərliyi proqramın tərtibində və təkmilləşdirilməsində zəhməti olan seminar iştirakçılarına dərin minnətdarlığını bildirir.